

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КІНОПОКАЗУ
ТА ОБГОВОРЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФІЛЬМУ

ЗВОРОТНІЙ БІК УСЬОГО

«КОЛИ ПОВАЛЕНО РЕЖИМ, ХТО МАЄ ПРИЙТИ НА ЗМІНУ ЙОМУ?»

(Сербіянка Турайлич)

Юрій Чумак, керівник пересувного кіноклубу Docudays UA «ДУМАЙ!» при Харківській обласній громадській організації «Центр правових та політичних досліджень «ДУМА», виборчий омбудсмен Громадянської мережі ОПОРА.

МЕТА

- сформувати у глядачів розуміння значимості свободи вираження поглядів та свободи мирних зібрань, важливості дотримання права приватної власності;
- на прикладі новітньої історії Сербії показати крах «соціалістичного табору» країн Європи та довести, що авторитарні режими приречені на поразку;
- спонукати до активної позиції щодо участі в управлінні державними справами.

ОСВІТНІ ЦІЛІ/ОЧІКУВАННЯ

- З'ясувати зміст понять «свобода вираження поглядів», «свобода мирних зібрань», «право приватної власності».
- Сформувати розуміння того, як активна позиція щодо участі в управлінні державними справами впливає на життя в країні.
- Поінформувати про те, як впорядкована організація мирних зібрань в Україні.

УЧАСНИКИ/УЧАСНИЦІ

- Учні (старшокласники)
- Студенти
- Освітяни
- Активісти/громадські організації
- Журналісти
- Правоохоронці (поліцейські)
- Широке коло глядачів (від 18-ти років)

ТЕМА, ЯКУ ВИСВІТЛЮЄ ЗАХІД

- Демократія
- Демократичний транзит
- Свобода слова та свобода вираження поглядів
- Виборчі права та право на участь в управлінні державними справами
- Свобода мирних зібрань та об'єднань
- Право власності
- Реституція
- Революція
- Авторитарний режим
- Федерація

РЕФОРМА, ПРОСУВАННЮ ЯКОЇ МОЖЕ СПРИЯТИ ЗАХІД

- Виборча реформа

Перелік матеріалів, необхідних для роботи, включаючи матеріали для творчого завдання:

- Комп'ютер/ноутбук
- Проектор
- Флешка зі стрічкою
- Колонки для звуку

- Подовжувач (за потреби)
- Фліпчарт
- Папір
- Маркери
- «Чарівний мікрофон» (маркер, м'ячик або будь-який інший невеличкий предмет)

Тривалість: 180–190 хв.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ФІЛЬМ

Зворотній бік усього /Міла Турайлич /Сербія, Франція, Катар /2017 /104'

Зачинені двері у белградській квартирі відділяли одну родину від її минулого протягом більш, ніж 70 років. Коли режисерка починає інтимну розмову зі своєю матір'ю, політична лінія розколу, що проходить по їхньому дому, показує сім'ю та країну, яку переслідує її історія. Хроніки родини у Сербії перетворюються на яскравий портрет активіста в часи великих заворушень, піднімаючи питання про обов'язок кожного покоління боротися за своє майбутнє.

Біографія режисерки

Міла Турайлич – режисерка-документалістка з Белграда, Сербія. Прем'єра її фільму «Комуністичне кіно» відбулася на МФДК в Амстердамі і на кінофестивалі Tribeca, ця стрічка здобула 15 нагород, у тому числі найвищу нагороду Чиказького міжнародного кінофестивалю в 2011 році, а також нагороду FOCAL за творче використання архівних кадрів. Отримавши ступінь у галузі політики та міжнародних відносин у Лондонській школі економіки, Міла продовжила навчання на режисерку документального кіно у La Fémis в Парижі. Вона знімала серії фільмів для Discovery та ARTE, а також працювала над художніми фільмами («Апокаліпто» Мела Гібсона, «Брати Блум» Раяна Джонсона). Випускниця EURODOC, Кампусу талантів у Берліні, Кампусу Discovery. Викладає в Archidoc та Балканському центрі документалістики. Міла є продюсеркою Фестивалю європейського документального кіно в Белграді «Дивовижна сімка», а також засновницею і першою президенткою DokSerbia.

Вибрана фільмографія

Комуністичне кіно (2011), Зворотний бік усього (2017)

Вступне слово до фільму: 13 хв.

Добрий день (вечір)! Вітаємо на перегляді (онлайнному чи офлайнному).

Сьогодні ми дивимось документальну стрічку «Зворотній бік усього». У ній режисерка розповідає про нелегкий шлях боротьби за демократію в Сербії, який пройшла її матір – професорка Белградського університету Сербіянка Турайлич. Цей фільм – портрет жінки, чия історія є сучасною історією її країни.

СТИСЛА ДОВІДКА ПРО КРАЇНУ, В ЯКІЙ ВІДБУВАЮТЬСЯ ПОДІЇ ФІЛЬМУ:

Сербія (Республіка Сербія) – держава в південно-східній Європі, в центральній частині Балканського півострова.

Після завершення Першої світової війни Сербія була засновницею Королівства Сербів, Хорватів і Словенців, пізніше стала частиною Королівства Югославія. Після Другої світової війни Сербія була однією з республік (фактично, провідною) у складі Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія.

З моменту створення СФРЮ до 1980 р. державою керував комуністичний лідер Йосип Броз Тіто, після смерті якого в Югославії почалися відцентрові процеси. Президент Сербії Слободан Мілошевич намагався силою утримати республіки у складі федерації. Що призвело до кривавих міжетнічних Югославських війн:

Десятиденна війна в Словенії (1991).

Війна в Хорватії (1991–1995).

Боснійська війна (1992–1995).

Косівська війна (1998–1999).

Останні 3 супроводжувалися «етнічними чистками» та воєнними злочинами. А військовий конфлікт у Косово привів до того, що сили НАТО провели в березні-червні 1999 р. військово-повітряну операцію проти Союзної Республіки Югославії, що змусило режим Мілошевича вивести свої сили з Косово.

У жовтні 2000 р., після президентських виборів, у Белграді спалахнула революція, в результаті якої Мілошевич подав у відставку. У червні 2001 р. він був переданий до Міжнародного трибуналу по колишній Югославії в Гаазі, де й помер у березні 2006 р. Після розпаду СФРЮ, з 1992 року Сербія і Чорногорія були в складі федерацій: Союзної Республіки Югославія і Державного Союзу Сербії і Чорногорії. У 2006 році Сербія і Чорногорія стали окремими державами.

Згідно з конституцією Сербії, в її складі знаходяться 2 автономних краї: Воєводина та Косово і Метохія. Однак Косово з 1999 року, згідно з резолюцією Ради Безпеки ООН, перебуває під протекторатом ООН, і владою Сербії не контролюється. Албанці Косово в односторонньому порядку проголосили незалежність краю 17 лютого 2008 року, яку визнають 97 держав – членів ООН (Україна не визнає незалежності Косово).

1 березня 2012 року Сербія офіційно набула статусу кандидата в члени Євросоюзу.

Запитання перед переглядом стрічки:

У фільмі звучить чимало яскравих фраз – як із вуст головної героїні, так і від інших осіб. Занотуйте собі цитати/вислови, які вас найбільше вразять – своєю глибиною, влучністю, метафоричністю.

Перегляд фільму: 104 хв.

Питання до аудиторії / обмін першими враженнями: 30 хв.

1. Як ви вважаєте, чому фільм має назву «Зворотній бік усього»?
На початку фільму на екрані з'являються слова режисерки:
«Мій матері було 2 роки, коли двері в нашому помешканні зачинилися. Коли я народилася в 1979 році, двері були зачинені протягом 30 років. У наступні 30 років ми пережили громадянську війну, розпад нашої країни, санкції, бомбардування та революцію. Ці двері й досі залишаються зачиненими».
2. Як ви думаєте, чому зачинені двері між частинами колись єдиної квартири стали певним символом стрічки?
3. Сербійка Турайлич говорить: *«Страшно прожити життя, в якому не здійснилася жодна мрія».* Про що мріє сербська громадянська активістка?
4. Які ще вирази вам запам'яталися? Чому/чим вони вас вразили?
5. Як ви розумієте значення слова «демократія»? Чи завжди на зміну авторитарному режиму приходять справжня демократія?
6. У повісті Михайла Булгакова «Собаче серце» більшовики змусили професора Преображенського «прописати» в своїй квартирі «товариша Шарікова» (колишнього пса, який перетворився на людину в результаті наукового експерименту). Комуністичні владники Югославії відібрали в батьків Сербійки Турайлич значну частину власності. На вашу думку, яке значення має право власності та як воно пов'язане з політичним режимом у країні?
7. Наприкінці фільму Сербійка Турайлич відновлює своє право власності на всю квартиру. Тобто, відбувається реституція – поновлення порушених майнових прав, приведення їх до стану, що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоди. Чому, як ви гадаєте, в Україні не прийняли закон про реституцію після понад 70-років панування радянської влади?
8. Під час розмов на кухні в квартирі Турайлич хтось із гостей промовляє:
«У нас там, де 2 серби, є 3 точки зору».
Це схоже на вітчизняне прислів'я «Де два українці – там три гетьмани».
А чи побачили ви в картині ще якісь паралелі між ситуацією в Сербії та в Україні?
9. Який в Україні порядок організації мирних зібрань? Чи брали ви участь у мітингах, демонстраціях тощо? (Статтю 39 Конституції України встановлено повідомний (а не дозвільний) порядок проведення зборів, походів, мітингів і демонстрацій: *«Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування».*)
10. Як ще, крім участі у виборах і мирних зібраннях, можна вплинути на владу?
(Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» вказує, зокрема, такі форми участі

громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні: місцевий референдум (наразі немає відповідного закону), загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, органи самоорганізації населення. Також відповідно до Закону України «Про звернення громадян», до органів влади та місцевого самоврядування, установ та організацій громадяни мають право подавати в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) та скарги. Особливою формою колективного звернення є електронна петиція).

11. Сербіянка Турайлич, з одного боку, стверджує, що *«всі революції невдалі, а тим, хто виграє революцію, завжди вдається викривити її»*. А з іншого, говорить, що після революції в Сербії з'явилася *«не "щаслива демократія", а щаслива можливість рухатися до демократії»*. Як ви думаєте, чи рухається Україна після Революції Гідності в бік демократичних перетворень? Які є аргументи на користь цього? Що заважає цьому поступу?

Примітка для модератора/-ки

(наступну інформацію – про демократію, авторитаризм, демократичний транзит та конституційні основи виборчого права пропонуємо вивести на екран у вигляді слайдів чи презентації або роздати у роздрукованому вигляді учасникам/-цям, та роз'яснити їм):

Слово **«ДЕМОКРАТІЯ»** походить від грецького «демос», що означає «народ», і «кратос», тобто влада, тому демократія може розглядатися як «влада народу»: спосіб правління, який залежить від волі народу.

Натомість, **АВТОРИТАРИЗМ** (лат. *autoritas* – повна влада) – режим правління, за якого всю чи більшу частину влади зосереджено в руках однієї особи чи групи осіб, а роль представницьких органів влади зведено нанівець або занижено («Вікіпедія»).

Ще в XVIII столітті французький літератор Никола Себастьян Шамфор написав: *«Я – це все, інше – ніщо, – ось деспотизм і його прихильники. Я – це інший, інший – це я, – ось народний режим і його прихильники. А зараз вирішуйте самі!»*.

У багатьох країнах Східної та Південної Європи з падінням комуністичних режимів наприкінці ХХ століття розпочався процес демократизації. Який у деяких державах фактично триває й понині (а в Росії та Білорусі на зміну йому прийшла хвиля відкату від демократії).

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ – період часу, який починає свій відлік з моменту краху колишнього (недемократичного) політичного режиму, і закінчується стабілізацією державного апарату, очолюваного політичними лідерами, які здійснюють демократичні реформи («Вікіпедія»).

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА:

Стаття 69. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Стаття 70. Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років. Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Стаття 71. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення.

Робота в групах / Вправа «Вибір проблем»: 20 хв.

Попросіть учасників/-ць виписати на аркушах по 5 головних, з їх точки зору, проблем, що існують у нашій країні. Після цього об'єднайте учасників/-ць у групи по 4–5 осіб. У міні-групах вони мають зачитати свої списки, а потім визначити 5 основних проблем з точки зору всієї групи. Ці проблеми виписуються на фліпчарт (в онлайн-форматі можемо нотувати на «фліпчарті» в zoom).

Після того, як групи впоралися з завданням, слід запитати в учасників/-ць, яким способом приймалося рішення в міні-групі, чи всі згодні з прийнятим рішенням та чи всі задоволені зробленим вибором. Отже, буде можливість наочно продемонструвати, був цей вибір демократичним або нав'язаним однією (двома) особою/особами всієї групи. Також можна буде пересвідчитися, що навіть демократичний вибір нерідко залишає частину суспільства незадоволеною. Тому, аби в державі не виникало суспільно-політичних криз, необхідно продумувати, як обстоювати й права та інтереси меншин та окремих людей.

Як варіант, можна запропонувати **творче завдання**:

Учасникам/-цям пропонується намалювати демократію. Тобто ті основні підвалини, без яких вони не уявляють собі справжньої демократичної країни. Модератор/-ка має наголосити, що це не має бути лише право голосу. За 5 хвилин охочі презентують свої ілюстрації. Інші учасники/ці оцінюють не тільки креативність, але й відповідність запропонованих елементів малюнка різним умовам забезпечення дієвої демократії.

Підсумовування. Рефлексія учасників/-ць: 13 хв.

Примітка для модератора/-ки

(наступна інформація є певним орієнтиром, який стане в нагоді при підведенні підсумків обговорення):

Як [зазначає](#) український політолог Олександр Радченко, «Сербія, Грузія, Україна (до 2005 р.), Росія, Білорусь... демонстрували перехід до демократії за консервативною моделлю, коли в реальному державному управлінні авторитарні інститути були швидко замінені на «фасадно-демократичні» з переважно авторитарною сутністю владних відносин як у самих цих інститутах, так і у взаємодії держави та громадянського суспільства». Їм притаманний так званий «ціннісний вакуум» – ситуація, коли старі суспільні цінності вже зруйновано, а нових (демократичних) ще не закріплено в суспільній свідомості.

Формування і функціонування демократичного політичного режиму здійснюється завдяки відповідним політичним, економічним, соціальним, культурним, релігійним, зовнішньополітичним та іншим [умовам](#). **До політичних умов** належать розвинене громадянське суспільство, стабільність політичної влади, існування і функціонування політичних партій і рухів як могутніх важелів впливу на суспільно-політичні і соціальні процеси, політичний плюралізм. **Економічні умови** включають високий рівень індустріального й економічного розвитку, високий ступінь урбанізації, розвиненість масових комунікацій, ринкову конкурентну економіку, плюралізм форм власності. **Зовнішньополітичні умови** передбачають пряму військову, політичну, економічну, культурно-інформаційну дію; вплив прикладу демократичних держав; стабільні дружні відносини з іншими державами, відсутність військової загрози. **Соціальні умови** характеризуються відносно високим рівнем добробуту громадян, згладжуванням соціальної нерівності, соціальним плюралізмом, наявністю численного і впливового середнього класу, підприємців. Як **культурні умови** виступають освіченість населення, його громадянська політична культура, демократичні традиції. Особливістю **релігійних умов** є наявність релігії з установками на індивідуальну свободу, рівність, працьовитість, заперечення церковної ієрархії.

Також важливою умовою є забезпечення верховенства права, дотримання **прав і свобод людини**.

Отже, процес демократизації не відбувається «автоматично», сама по собі зміна влади не принесе «манни небесної». Задля того, щоб демократичні процеси виявилися сталими й незворотними, більшості громадян/-ок необхідно докладати постійних зусиль, брати участь у суспільно-політичному житті громади та держави в цілому. Адже від активної громадянської позиції кожної людини, від ставлення кожного/-ї до своєї країни залежить сьогодення і майбутнє нашої Вітчизни.

І рух України на шляху до сталої демократії ще не завершено. Усі ми маємо сприяти йому.

Подякуйте аудиторії.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ НА МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МОДЕРАТОРІВ:

1. [Виборчий кодекс України](#)
2. Стаття DW [«Що треба знати про новий Виборчий кодекс»](#)
3. Анімаційна стрічка [«Ти і поліція». Серія 7. Ти на мирному зібранні](#)
4. Матеріал на сайті Ради Європи з посібнику «Компас» [Democracy](#)
5. Стаття на сайті Радіо Свобода [«Реституція в Україні. Реалії і перспективи»](#)

